

F3170 - Obecná astronomie

Otázka 07

Vzájemný převod ekliptikálních a rovníkových souřadnic. Pohyby Slunce, Měsíce a planet po hvězdné obloze.

Petr Šafařík

1 Vzájemný převod ekliptikálních a rovníkových souřadnic

Deklinace slunce se pohybuje v rozmezí $\pm 23^\circ 27'$. Rektascenze rovnoměrně narůstá od 0^h do 24^h . Pravá místní půlnoc tedy nastává, když kulminují hvězdy o rektascenzi $\alpha = \alpha_\odot \pm 12^h$. Postupně tak kulminují hvězdy se stále vyšší rektascenzí.

Ekliptika: je dráha slunce mezi hvězdami v průběhu roku. Dá se vysledovat např. při zatmění Slunce, nebo Měsíce (Slunce je tehdy přesně na druhé straně Země než Měsíc) — mj. zatmění = eclipse a odtud ekliptika. Slunce postupuje po ekliptice denně zhruba o $\frac{360^\circ}{365,25} \doteq 0,99^\circ \sim 1^\circ$.

Souřadnice a transformace na rovníkové

- Ekliptikální délka λ
- Ekliptikální šířka β

Jsou si velice podobné: shodný hlavní směr (jarní bod), i orientaci (pravotočivá). Rozdíl je tedy pouze ve vzájemné poloze dvou rovin — ekliptiky a rovníku. Tyto dvě jsou vzájemně natočeny o $\varepsilon = 23^\circ 27'$, stačí pouze jednu natočit o úhel $\pm\varepsilon$ a máme druhou soustavu.

Budeme točit kolem osy $x = x' =$ směr k jarnímu bodu.

Rovníkové na ekliptikální

$$\begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & \cos \varepsilon & \sin \varepsilon \\ 0 & -\sin \varepsilon & \cos \varepsilon \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \cos \delta \cos \alpha \\ \cos \delta \sin \alpha \\ \sin \delta \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \cos \beta \cos \lambda \\ \cos \beta \sin \lambda \\ \sin \beta \end{pmatrix}$$

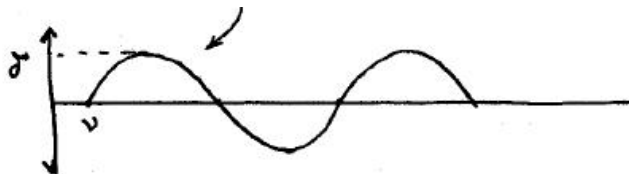
Ekliptikální na rovníkové Otočení o $-\varepsilon$

$$\begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & \cos \varepsilon & -\sin \varepsilon \\ 0 & \sin \varepsilon & \cos \varepsilon \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \cos \beta \cos \lambda \\ \cos \beta \sin \lambda \\ \sin \beta \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \cos \delta \cos \alpha \\ \cos \delta \sin \alpha \\ \sin \delta \end{pmatrix}$$

2 Pohyby Slunce, Měsíce a planet po hvězdné obloze

Slunce má $\beta = 0$, tedy vztahy se nám zjednoduší:

$$\begin{aligned}\cos \delta \cos \alpha &= \cos \lambda_{\odot} \\ \cos \delta \sin \alpha &= \sin \lambda_{\odot} \cos \varepsilon \\ \sin \delta &= \sin \lambda_{\odot} \sin \varepsilon\end{aligned}$$

Provedeme-li derivaci závislosti $\tan \alpha = \tan \lambda_{\odot} \cdot \cos \varepsilon$, že pohyb by byl nerovnoměrný, i kdyby $\lambda_{\odot}$ bylo konstantní (pohybovalo se po kruhové dráze).

$$\dot{\alpha} = \frac{\cos \varepsilon}{\cos^2 \lambda + \sin^2 \lambda \cos^2 \varepsilon} \dot{\lambda}$$

Denní pohyb slunce v různých šířkách

$$h_{\max} = 90^\circ - \varphi + \delta$$

$$h_{\min} = \varphi + \delta - 90^\circ$$

- $\varphi = 90^\circ$ — půl roku den, půl roku noc
- $\varphi = 66^\circ 33'$ (severní polární kruh) — Slunce zapadá a vychází celý rok s výjimkou zimního slunovratu
- $\varphi = 23^\circ 27'$ (obratník raka) — v den letního slunovratu slunce v zenitu $h_{\max} = 90^\circ$. V zimním slunovratu $h_{\min} = 46^\circ$
- $\varphi = 0^\circ$ (na rovníku) — Den a noc vždy stejně dlouhé. Slunce v zenitu vždy v den rovnodennosti, v dny slunovratu $h_{\min} = \pm 66^\circ 33'$

Pohyb planet po zemské hvězdné obloze Všechny planety se nacházejí taktéž poblíž ekliptiky (akreční disk při vzniku Sluneční soustavy). Z planet má největší sklon k ekliptice Merkur (7°), Venuše ($3^\circ 23'$). Dále pak třeba sklon roviny oběhu Měsíce k ekliptice je 5° .

Vnější planety se pohybují většinou proti směru otáčení hvězdné oblohy. U vnitřních je velice důsledná vazba na Slunce, proto se nevzdálí víc než o jistou maximální elongaci.

Oběžné doby

- Siderická oběžná doba — návrat na totéž místo vůči okolním vzdáleným hvězdám
- Synodická oběžná doba — návrat na totéž místo na hvězdné obloze z pohledu pozorovatele